

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I СВ. 7-8

**БЕОГРАД
1950**

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Из српскохрватске синонимике	263
2. <i>М. Стевановић</i> : Транскрибовање неких македонских имена	278
3. <i>Р. Б.</i> : Азбестни, протестни итд; пијанисткиња, телефонисткиња итд.	285
4. <i>Б. Милановић</i> : Заменички облик <i>собом</i> уз гл. <i>носиши, водиши</i> и сл.	295
5. <i>В. М. Мићовић</i> : О значењу израза <i>жежено злато</i> и <i>суво злато</i>	303
6. <i>Св. Марковић</i> : О употреби личних и безличних облика гл. <i>требаши</i>	311
7. <i>Иван Појовић</i> : О изговору речи <i>жљоб</i> и <i>жљезда</i>	318
8. <i>А. Паунов</i> : Поводом наших стручних терминологија	323
9. <i>М. Лесковац</i> : „Пестип“ у једној Вуковој пословици	327
10. <i>Милка Ивић</i> : Из семантике	329
ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ	331
ОДГОВОРИ РЕДАКЦИЈЕ	336
ЧИТАОЦИМА И ПРИЈАТЕЉИМА НАШЕГ ЧАСОПИСА	341

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Бошко-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Ризница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД — 1950

О ЗНАЧЕЊУ ИЗРАЗА ЖЕЖЕНО ЗЛАТО И СУВО ЗЛАТО

1. Жежено злато

Жежен се врло често употребљава у народним песмама као атрибут уз *злато*:

И још оно све *жежено* злато
II, 98 (1932)*

Покрићу те *жеженијем* златом
II, 181 (1932)

Чистим ћу те сребром потковати
Чистим сребром и *жеженим* златом
II, 197 (1932)

Ишти благо све *жежено* злато
IV, 137 (1932) итд.

Вук не даје никакво објашњење о значењу речи *жежен* у вези са златом. По Д. Костићу¹⁾ злато је названо *жеженим* зато што сија као да гори, што је сјајно као пламен.

По нашем мишљењу *жежено* злато названо је тако не зато што сија као пламен, као да гори, већ стога што се злато добивало, *премишћавало жежењем*.

Злато које се налази у песку и распаднутим златовитим стенама добивало се испирањем: вода односи песак, који је специфички лакши, а остаје злато, које је специфички

*) Наводи се односе на: *Српске народне пјесме* од Вука Ст. Караџића, издање и штампа Државне штампарије, Београд. Римски број означава књигу, арапски страну, а у загради је назначена година издања.

1) Тумачење друге књиге Срп. нар. пјесама, Београд 1937.

теже, са још неким примесама као што је то напр. магнетит и друго. Да би се те примесе удаљиле из тако добивеног злата у ситном праху (крупна се зрна механички одвоје), магнетит се елиминује помоћу магнета, а остатак се стопа с бораксом, содом или шалитром те се на тај начин отстране сви примесци као троска (згура). Дакле, злато у праху добијено испирањем пречистило се донекле *жежењем* (топљењем са содом, бораксом, шалитром).

Добивање злата испирањем и претапањем у пећима било је познато у Египту на више од 2000 година пре наше ере.

Злато се још много боље вади из песка или из распаднутих или самлевених стена (ако не садрже сулфида) када песак који се спира водом долази у додир са живом: жива везује злато у амалгам, али не и примесе. Из амалгама се злато добива *жежењем* (жарењем), при чему се жива испари (предестилује), а злато остаје.

Вађење злата помоћу живе (*амалгамациони процес*) било је познато одавно и данашњи начин вађења мало се разликује од начина који описује Плиније 77 година пре наше ере.

Из златовитих руда злато се добива процесима топљења. Тако су још стари народи вадиле злато и сребро из руда које их садрже жарећи те руде с оловом, при чему једино племенити метали остају неоксидовани („ватрена проба“).

Diodorus Sicilus (око 50 година пре наше ере) каже да се злато пречишћава када се помеша с оловом, сољу и неким другим додацима па за неколико дана загрева у пећи. При хлађењу остаје чисто злато.

Овај процес (*купелација*) састоји се опет у топљењу, жарењу, дакле злато се и овде добива *жежењем*.

На злато добивено овим начином вероватно се односи место из Новог завјета (Откров. Јов., 3, 18, Вуков превод):

Свјетујем те да купиш у мене *злато жеженога* у огњу.

Све ове методе, познате још у старо доба, биле су несумњиво познате и нашим рударима који су се бавили добивањем злата било испирањем било вађењем из других руда.

Ми досада нисмо наишли на податке о жежењу злата код нас. Међутим В. Скарић¹⁾ то наводи за сребро. Сирово сребро („плико“) добивено из сребровитог олова пречишћавало се даље *жежењем* (купелацијом). Тако пречишћено сребро звало се *фињано, жежено сребро*.

У Вуковој збирци Српских народних пјесама (књ. I—IX) само на два места поменута је *жежена срма*:

Троја су ти отворена врата:
Једна врата дрва шимширова,
Друга врата од *срме жежене*,
Трећа врата од сувога злата.

V, 265 (1935)

Врх доламе двоје токе сјајне,
Једне вите а друге савите
Од *жежене* из Млетака *срме*.

VI, 382 (1940)

Интересантно је напоменути да у немачком језику Brandsilber = жежено (рафиновано, чисто) сребро није необична реч; међутим ређа је, чак и у стручној литератури, реч Brandgold = жежено злато. Код нас је обрнуто: Обичан је израз чисто сребро, а врло ретко *жежено сребро* (срма, в. горе), док се израз *жежено злато* често употребљава у народним песмама поред израза чисто, суво злато.

Немачка реч Brand (жежење) и Brennen (печење) синоними су када означавају оно што се добива загревањем, жежењем као и оно што је резултат тога загревања, жарења: der Brand des Kalkes, der Ziegel, des Silbers (Brandsilber); Brennen des Kalkes (Kalkbrennen), der Ziegel, ...).

У стручној литератури употребљава се само Brennen. И код нас се поред обичне речи *печење* (ракије, креча, гипса, цемента, грнчарије, порцелана, опека итд.) у стручној литератури употребљава, иако ређе, и *жежење* (креча, гипса, ћумура у шуми итд.)

Из овог нашег излагања види се да *жежено злато* значи злато добивено *жежењем*. Такво злато сматрало се

¹⁾ *Старо рударско право и техника у Србији и Босни* (Издање Срп. акад. наука (1932), стр. 85, 105.

раније, према ондашњем ступњу металуршке вештине, као чисто, рафиновано злато. Отуда је *жежено злато* синоним с пречишћеним (рафинованим), чистим, сувим златом.

2. Суво (сухо) злато

Реч сув (сух) у преносном значењу употребљава се у смислу чист, сам (без икакве друге при есе):

суво злато (чисто злато);

сува свила (чиста свила);

сува штета (чиста, гола штета);

сув хлеб (сам хлеб, тј. без икакве присмоке);

сува пара [сам новац, готов новац: пребројио сам му преко прста све *суву пару*, дао сам му све *суву пару*, тј. готов новац, а не нешто друго што би било процењено у новац (стоха, жито, земља итд.)];

сув петицар, има све *суву петицу* (чист петицар, има све саму (голу) петицу). Ова два израза саопштио ми је један пријатељ који је то чуо у разговору са својим познатиком, професором гимназије;

суви град — тј. чист, сам, без кише (Броз-Ивековић, *Рјечник*, 491);

сува сујета (гола, сама, чиста сујета): Тешко оном који има особине што незгодно стрче или ради што из *суве сујете*¹)... Ова је *сува сујета* особито распрострањена међу грађанима и међу школованим људима.²)

Да наведемо и неколико примера из речничке грађе *Институција за језик САН-а*:

...да се таква школа претвара у *суву рушину*...

(М. Ђ. Милићевић)

...који без икакве фантазије само *сувим разумом* раде.

(Ј. Данић)

Кад би пошао да лучи краве или волове — за сувата — плаћао је народу све *сувим дукашима*.

(Л. Комарчић)

¹ Јован Цвијић, *Говори и чланци*, II, 109, 112, (1924).

² Јован Цвијић, *Основи антропогеографије* (Психичке особине Јужних Словена), II, 156 (1931).

Они (сељаци) улете у трговачке послове и махом за-
кључе рад са *сувом шпешом*.

(М. Дачић)

И још нађе кесу од дувана
Сва од *суве* млетачке *кадифе*.

(Ђ. М. Драговић)

Начинићу на огњишту *суву ваџру* од иверја.
(Руковање парним котловима)

Ја прихватим 10 дуката *суха дуга* иза покојног оца
(У Херц., прикупио Ј. К. Борјановић)

У свим овим примерима реч *сух* значи чист, сам...
(чиста рутина, чист разум, чисти (готови, сами) дукати,
чиста (гола) штета, чиста кадифа, ватра *само* од иверја,
чист дуг, тј. дуг у новцу).

По Св. А. Радовановићу,¹⁾ *Суво Рудиште* на Копаонику
није зато „суво“ што нема воде, него или стога што је на
врху овога виса сама гвоздена руда (магнетит), те не може
ништа да расте, или ваљда, мало поетскије, што је ту бо-
гато рудиште: све сама *сува руда* (тј. чиста руда без икак-
вих стеновитих примеса).

Место *Сува Руда* на Копаонику изнад села Тиоце, где
је такође чист магнетит, зове се због тога тако.

На насловној страни „*Годишњака Рударског одељења
Министарства народне привреде*“ за 1892 г. налазе се ови
стихови:²⁾

Па ми јоште три мајдана кажу:
Један златни, а други сребрни,
А трећи је од *суха камена*,
Што се ваде млини од камена
Чим се меље жито свакојако,
Да таквијех у другога нема.

Овде од *сухог камена* значи од чистог камена, тј. од
камена оних особина које има чисти камен од кога се прави
добро воденично камење.

¹⁾ *Геолошки анали Балканског Полуострва*, IV, 314 (1892).

²⁾ Није наведено из које су народне песме и из које збирке узети
ови стихови. У Вуковим Срп. нар. пјесм. (књ. I—IX) тих стихова нема

Воденично камење је од хидрокарцита. Као најбоље на Балкану је воденично камење код Трстеника (село Попина). Оно има све потребне квалитете: не глача се, не круни се, грубих је шупљика.

Други познати рудник воденичног камена налази се на Косову.

Суво злато могло се тако назвати с обзиром на начин како се добивало при испирању. То испирање и препирање у новије вреле вршило се овако.

Златовити песак се прво набаци на сто који је косо нагнут и преко тога тече вода. Преко стола се често ставља кожа с вуном или поњава на којима се злато још боље задржава. Вода однесе са собом највећи део песка, а онај део који остане, и у коме је злато донекле концентровано, препира се у карлицама. При овом препирању елиминује се главни део песка, а остаје још магнетит поред незнатне количине песка. Најзад се то препирање врши на нарочитој лопати на којој заостану зрна злата која се ножем поваде и обично стављају у стаклене цевчице. Дакле, из *мокре смесе* добивало се *суво злато*. Такво злато су наши златари просто претапали (жежено злато).

У стручној литератури реч *сув* (*сух*) ранији писци су употребљавали, кад је реч о металима и њихову налажењу у природи, у смислу слободан, у слободном, металном стању, а не сједињен (нем. *gediegen*, фр. *natif*, енгл. *native*, рус. в самородном виде). Тако Вук Маринковић¹⁾ вели да се метали налазе у природи или *чисти* или, и то највише, у саставу. Чисти се називају *суви*, *reguli*. Ј. Панчић, у свом чланку о злату,²⁾ назива злато које се налази слободно у природи *сухо злато*, али у истом чланку овим називом означава и *чисто злато*.

У Рударском законуку за Краљевину Србију од 1866, § 14, каже се: „Под рудом и копом разумевају је минерали, који метале садржавају, било метали природно одлучени, *суви* (саморасни, самотворни) или сједињени“. Доцније писци струч-

¹⁾ *Начела физике* I, 241 (1851).

²⁾ *Из природе* СКЗ, 4 и д. (1893). На стр. 143 помиње такође и *сухи бакар*. — Исп. *Минералологија и геологија*, 266, 268 (1867).

них дела употребљавају за тај појам речи *самородан*, *саморшворан* (поред страних назива *нашшван*, *регулинчан*), а у наведеном члану Рударског законика направљен је придев и од именице самораџ.

Понеки пут се у народним песмама употребљавају оба епитета заједно (сув и жежен, чист и жежен) било ради појачавања, било ради допуне стиха, било што се изгубило осећање за право значење једног или другог:

Узе Иван двије пушке мале
Од *сувога жеженога златша*,
VI, 287 (1940)

„Ножнице су од сребра *чистога*,
„А синцири од *сувога злата*,
„И четворо тока саливени,
„Које су му у Млетке грађене
„Од *сувога златша жеженога*“.
VIII, 332 (1936)

На главе им капе од самура,
На капе су грби од сената
Од *чистога и жежена златша*,
IX, 144 (1936)

И даде јој прстен баба свога
Од *чистога златша жеженога*.
IX, 148 (1936)

На крају, навешћемо још само два примера, и то један из народних приповедака, а други из народних песама, из којих ће се јасно видети синонимно значење речи *сам*, *чист*, *сух*, *жежен*.

У народној причи „*Пепељуга*“¹⁾, Пепељуга се прво облачи у одело од „*саме свиле*“, други пут у одело од „*чистога сребра*“, а трећи пут узима из ковчега хаљине „*све од сува злата*“.

1) Вук, *Народне приповијешке*, 137 (1897).

У песми *Смрт Алај-бег Ченијћа*²⁾ налази се овај опис:

О бедри му сабља демишкиња,
 Сва у *суво* злато окована,
 Преко крила држи цефердара,
 Вас у срму и у *чисто* злато
 На глави му феса плетенога,
 Око феса замотао чалму,
 Сву од свиле и *жежена* злата.

И у једном и у другом примеру избегнуто је понављање, постигнути су јачи ефекти и показана су много финија осећања за поступност, меру и лепоту употребом речи сличнога значења.

В. М. Миковић

²⁾ Вук, *Нар. иј.*, IV, 48 (1932).